

Evropa z různých úhlů pohledu

Jacques Rupnik

► **To cite this version:**

Jacques Rupnik. Evropa z různých úhlů pohledu. Cahiers du CEFRES, Centre Français de Recherche en Sciences Sociales (CEFRES), 2012, Společné pohledy na Evropu, pp.6-9. halshs-01495939

HAL Id: halshs-01495939

<https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-01495939>

Submitted on 27 Mar 2017

HAL is a multi-disciplinary open access archive for the deposit and dissemination of scientific research documents, whether they are published or not. The documents may come from teaching and research institutions in France or abroad, or from public or private research centers.

L'archive ouverte pluridisciplinaire **HAL**, est destinée au dépôt et à la diffusion de documents scientifiques de niveau recherche, publiés ou non, émanant des établissements d'enseignement et de recherche français ou étrangers, des laboratoires publics ou privés.

Cahiers du CEFRES

N° 14, Společné pohledy na Evropu

Jacques Rupnik (Ed.)

Jacques RUPNIK

Evropa z různých úhlů pohledu

Référence électronique / electronic reference :

Jacques Rupnik, « Evropa z různých úhlů pohledu », Cahiers du CEFRES. N° 14, Společné pohledy na Evropu (ed. Jacques Rupnik).

Mis en ligne en janvier 2012 / published on : january 2012

URL : http://www.cefres.cz/pdf/c14/rupnik_1998_evropa_uhly_pohledu.pdf

Editeur / publisher : CEFRES USR 3138 CNRS-MAEE

<http://www.cefres.cz>

Ce document a été généré par l'éditeur.

© CEFRES USR 3138 CNRS-MAEE

Evropa z různých úhlů pohledu

Jacques Rupnik

„Společné pohledy na Evropu?“ Máme-li na mysli onu radost sdílenou jak v Paříži, tak v Praze, že se zhroutila zeď a že se skoncovalo s rozdělením Evropy, které je dědictvím po Hitlerovi a Stalinovi, pak rozhodně ano. Pro Francouze stejně jako pro Čechy zůstane „sametová revoluce“ a jméno Václava Havla symbolem onoho evropského shledání. Konec studené války umožnil po dlouhé odmlce znovu navázat privilegované francouzsko-české vztahy, které prošly svým „zlatým obdobím“ mezi dvěma válkami. Tyto vztahy jsou o to silnější, že se mohou opírat o afinitu a kulturní interakci, o nichž svým způsobem svědčí vzpomínky Jiřího Muchy na Paříž českých umělců před rokem 1939 anebo obraz jeho otce, Alfonse Muchy, nazvaný „Polibek Francie Čechám“, z roku 1906.¹

Stejně tak „společné pohledy“ ve smyslu společné budoucnosti v rámci evropské integrace: „návrat do Evropy“, který Češi v listopadu 1989 vyjádřili, se má projevit jejich vstupem do Evropské unie, u jejíhož zrodu před čtyřiceti lety stála Francie jako jeden ze zakladatelů.

Vzdálíme-li se však od tohoto obecného rámce (který nesmíme ztratit z dohledu) a prozkoumáme-li blíže postoje a politiky obou zemí tváří v tvář přestavbě evropského uspořádání devadesátých let, musíme konstatovat, že skutečnosti spíše odpovídá výraz „rozdílné (či odlišné) pohledy“ na Evropu. Samotná francouzsko-česká výměna názorů mezi intelektuály se nevyhne odlišným politickým pohledům na evropskou integraci. Některé rozlišnosti spočívají v nedorozumění nebo v politické konjunktuře okamžiku, jiné se dotýkají podstaty věci, tj. odlišné představy o Evropě vytvářené v Paříži nebo v Praze.

Evropa, jak ji vidí Paříž, jeví se zároveň příliš úzká i příliš široká, aby odpovídala českému očekávání. Příliš úzká proto, že osud Evropské unie a vztahy s Německem zůstaly prioritní osou francouzské politiky před i po roce 1989. Po sjednocení Německa se zdá, že se francouzsko-německé vztahy dostaly ještě více do ústřední role v rámci EU. V tomto rámci je třeba chápat přednost prohlubování evropské integrace před jejím rozšiřováním, což je někdy v Praze i ostatních hlavních městech střední Evropy interpretováno jako vůle udržet je v uctivé vzdálenosti od demokratického a prosperujícího klubu, ke kterému by se tyto země rády přidaly.

Francouzská vize nové evropské architektury po roce 1990 byla však pro Čechy také příliš široká, neboť nabízela příliš významné místo Rusku. Projekt Evropské konfederace, prosazovaný François Mitterrandem již od počátku roku 1990, byl nejprve příznivě přijat českým prezidentem, který souhlasil s tím, že spolupřevezme patronát nad jeho rozběhnutím. Jakmile ovšem vyšlo najevo, že francouzský prezident si přál do Konfederace zahrnout i SSSR, zasedání Konfederace, které se konalo v Praze v červnu 1991, bylo odsouzeno k neúspěchu. Viděno z Prahy nebylo snadné vybudovat Evropskou konfederaci s právě se hroutící koloniální říší. A kdyby se toho měla účastnit Moskva, musel by její přítomnost nutně vyvažovat Washington. Stejně tak ohledy, které bral nástupce François Mitterranda na Rusko při otázce rozšiřování NATO, dokonce i nedávný návrh partnerství Paříž – Bonn – Moskva, to vše vyvolává dojem jakési kontinuity gaullistické politiky, ovšem ve velmi odlišném kontextu. Nezbývá než konstatovat, že francouzská vize velké Evropy „od Atlantiku až po Ural“ je ve střední Evropě jen obtížně přijatelná. Jinými slovy, z oněch dvou variant první se omezuje na Evropskou unii a Německo a je tedy příliš úzká, a druhá chce zahrnout i Rusko a je tudíž příliš široká na to, aby odpovídala očekávání i obavám Střední Evropy a zejména České republiky.²

¹ Jiří Mucha, *Podivné lásky*, Praha, MF, 1988. Viz též sborník z kolokvia *Intelektuálové v Evropě*, Praha, Francouzský institut, 1994 s příspěvkem V. Havla, F. Mitterranda, J. Rupnika, P. Tigrida, V. Linhartové, P. Krále, V. Jamka a M. Kundery.

² Pro podrobnou analýzu viz J. Rupnik, „La France de Mitterrand et les pays d'Europe du Centre-est“ in S. Cohen, *La politique étrangère de F. Mitterrand face à la fin de la guerre froide*, Paříž, Presses Universitaires de France, 1998.

Můžeme se pokusit o obdobný pohled na českou vizi Evropy. Před rokem 1989 se debaty o Evropě odvíjely pouze v disidentském prostředí a zaměřovaly se na znovuobjevenou myšlenku Střední Evropy, která ležela na půli cesty mezi nostalgií po zesnulé říši a utopií o prostoru, který by se vymanil z obou tehdy existujících bloků. Zatímco na Západě světadílu se Evropa redukovala na EHS a společný trh, říkalo se, že ve Střední Evropě se prý naopak chrání idea Evropy hodnot a kultury.³ Po roce 1990 a zejména po česko-slovenském rozvodu v letech 1992/93 připomíná vize Evropy prezentovaná českou vládou (velmi obsáhle i v médiích) k nerozeznání vizi britskou, která je jednak zdrženlivá ve vztahu k Evropské unii a jednak upřednostňuje transatlantický rozměr v nové architektuře světadílu. Jinými slovy, česká vize Evropy z let před 1989 byla příliš „úzká“ a vize po roce 1990 příliš „široká“ na to, aby se mohla setkat s pohledem z Paříže.

V průběhu dvacátého století doznala česká evropská politika několik variant. Vznik první republiky v roce 1918 byl ve znamení úzkých vztahů se západními mocnostmi, zejména Francií. Po druhé světové válce česká politika váhala mezi adepty Ex Oriente Lux (ochrana ze strany „velkého slovan-ského bratra“) a obhájci myšlenky, že posláním Čech je být mostem mezi Východem a Západem (Benešova koncepce, která byla oživena během jara 1968). Po roce 1989 se toto kolísání mocně přehouplo na stranu Západu, ale tento Západ se nijak významně neidentifikoval s Francií. Zmizení Československa a Jugoslávie, které souviselo s koncem Jalty, zpochybnilo i obrysy Versailleské Evropy, k jejímuž zrození po první světové válce Francie přispěla.

Byl to předseda vlády Václav Klaus a ODS, kdo výrazně přispěl k utváření takového českého chápání Evropy, které nepřálo ani středoevropské spolupráci v rámci Visegrádské skupiny, ani nebylo nakloněno evropskému integračnímu modelu jak ho nabízí Evropská unie, kterou podezírá z toho, že ztělesňuje hrozbu pro nedávno nabytou suverenitu státu a pro ekonomický liberalismus znovunalezený během přechodu k tržnímu hospodářství. „Nezbavili jsme se vedoucí role moskevské byrokracie proto, abychom ji nahradili byt' civilizovanější byrokracií z Bruselu.“ Ostatně český ministerský předseda opakovaně podtrhl britskou inspiraci, zejména pak v říjnu 1995 na sjezdu konzervativní strany, u níž tou dobou kulminovala eurofobní fáze: „Politicky se náš přístup zakládal na něčem velmi blízkém britskému konzervatismu (v textu podtrženo). Byli jsme vámi ohromně ovlivněni; byli jsme inspirováni thatcherovskou revolucí v britské politice před deseti lety“.⁴ Ze strany země, která se vydávala za nejlepšího kandidáta na vstup do Evropské unie, taková opakovaná deklarace příslušnosti k Evropě paní Thatcherové Francii (nemluvě o Německu a zbytku Unie vůbec) rozhodně velmi udivila. Takové ideologické zaujetí vůči Maastrichtské Evropě (pan Klaus zdůrazňuje, že se skutečně jedná o otázku „ideologickou“), k níž je deklarována vůle připojit se, připomíná tvrzení Marxe (Graucha, nikoliv Karla): „Nevstoupil bych do klubu, který by mne přijal za člena“.

„Euroskepticismus“ Václava Klause a ODS jistě nesmí být tím stromem, který zakrývá celý les. Prezident Václav Havel, „nejevropštější“ z českých politiků, raději hovoří o pocitu zodpovědnosti vůči „obrovské historické šanci, kterou evropská integrace je pro všechny Evropany.“⁵ A pokud jde o Maastricht dodává, že se „bezesporu jedná o skvělé dílo“, které však „působí dojmem, že jde o perfektní moderní stroj, jemuž přese všechno chybí něco lidského“. Tento nedostatek „dimenze duchovní, morální, emocionální“ by snad vysvětloval, proč se občané těžko s evropským projektem identifikují... Dva vládní koaliční partneři (ODA, KDU-ČSL) se postupně od pozic ODS vzdálili, zato sociální demokraté, hlavní opoziční strana, se v protivládní politice bez váhání odvolávají na evropské vazby. Nicméně rozhodující je pozice předsedy vlády (v parlamentním režimu centrální politická osobnost), který využil každé příležitosti k tomu, aby „ušetřil lekci“ evropskému establishmentu od Jacquesa Delorse po Hanse van den Broeka.

³ Velkým objevitelem tohoto tématu jak v Praze, tak v Paříži byl článek M. Kundery „L'Occident kidnappé ou la tragédie de l'Europe Centrale“, *Le Débat* (listopad 1983).

⁴ Václav Klaus, *Current challenges and conservative solutions: the Czech perspective*, projev na kongresu konzervativní strany v Blackpoolu, 11. října 1995.

⁵ V. Havel, projev v Evropském parlamentu, 8. 3. 1994.

Systematická kritika Evropské unie, donedávna živená sdělovacími prostředky (tiskem, ale též hlavní televizní stanicí NOVA), nakonec měla dopad na veřejné mínění, jak to dosvědčují průzkumy.⁶ Jinými slovy je tím poznamenán obraz Evropy v České republice stejně tak jako obraz České republiky coby kandidáta na vstup do Evropské unie.

Rozdíly mezi Paříží a Prahou ve vnímání nebo v politice týkající se evropské výstavby se dají rozdělit do tří hlavních témat:

1. Vztah prohlubování – rozšiřování Evropské unie
2. Měnová unie a evropský „sociální model“
3. Bezpečnost a transatlantické vztahy.

1. Prioritou Francie bylo a zůstává prohlubování spíše než rozšiřování Evropské unie, i když závazek přijatý v červnu 1993 v Kodani týkající se rozšiřování o země střední a východní Evropy není nijak zpochybňován. V této koncepci hrají roli dvě zásadní otázky: nejprve obava z toho, že evropské instituce budou paralyzovány příchodem nových členů dříve, než proběhne reforma institucí. V tomto duchu je třeba interpretovat jak francouzskou zdrženlivost vůči Amsterodamské dohodě, tak i její podpis spolu s Itálií a Belgií pod společnou výzvu, která opakuje podmínku institucionální reformy nedořešené na mezivládní konferenci. Ve druhé řadě se Francie obává, že ve jménu rozšíření dojde k rozrušení společné politiky (společná zemědělská politika, pomoc znevýhodněným oblastem), která až doposud byla jednou z hlavních os evropské výstavby. A konečně Francie se kloní k zahájení jednání o rozšíření nejen se zeměmi střední Evropy, ale i se zeměmi jako je Rumunsko nebo Bulharsko, aby se tak omezila diferenciací a její prohlubování mezi prosperující a integrovanou střední Evropou a chudší a méně stabilní periferií.

Česká strana by ráda věřila, že takové argumenty rozšiřování neoddláí. Pokud jde o reformu institucí, nevnímala Praha mezivládní konferenci jako podmínku rozšiřování. Naopak pan Klaus jasně deklaroval svoje odmítavé stanovisko k hlavní institucionální reformě, tj. k zavedení hlasování na principu kvalifikované většiny, neboť to by znamenalo „významnou ztrátu národní identity“.⁷ Viděno z Prahy, je společná politika ilustrací subvencované ekonomie, která není nijak žádoucí. Pravdou je, že na rozdíl od Polska by české zemědělství svým vstupem do Evropské unie nepředstavovalo žádný problém. Pokud jde o rozšíření, preferuje Česká republika nejomezenější variantu, aby nebyla asimilována nebo zpoždována kandidáty méně pokročilými v ekonomickém a politickém přechodu.

2. Druhý bod se týká jednotné měny a toho, co se nazývá „evropský sociální model“. Oba aspekty, ač různorodé, jsou v Paříži často prezentovány jako dvě součásti evropské odpovědi na výzvu globalizace a ekonomické soutěživosti se Spojenými státy na jedné straně a s asijskými zeměmi na straně druhé. Jednotná měna znamená rovněž prostředek ke kvalitativnímu posunu v evropské výstavbě. Obhajovat „evropský sociální model“ znamená chránit určitý typ civilizace, tzv. „porýnský kapitalismus“ proti anglosaské volné směnitélosti, abychom převzali tezi známé knihy Michela Alberta.

Na české straně přetrvávají obavy jak ze „sociálnětržního hospodářství“ (které je verbálně odmítáno jako *třetí cesta*, přestože se úpěnlivě praktikuje), tak (z jiných důvodů) i z jednotné měny. Ve svém projevu na Institutu pro mezinárodní vztahy (IFRI) v Paříži 14. listopadu 1995 český ministerský předseda jasně vyjádřil svůj odstup a položil tu správnou otázku: evropská měnová unie není jen technickým měnovým opatřením, ale implikuje též konvergentní ekonomickou, sociální a fiskální politiku. Jinými slovy je to nepřiznaný federalismus. Je-li to opravdu to, co se navrhuje, je třeba to říci

⁶ viz články M. Moceka a M. Schmarcze „Smí Václav Klaus kritizovat Evropskou unii?“, *MF Dnes*, 11. 2. 1997 a viz též vývoj průzkumů veřejného mínění *Eurobarometr* publikované v březnu 1997. Diferenciací elity a veřejného mínění se ještě jasněji projevuje u otázky vstupu do NATO.

⁷ Článek z 24. ledna 1996 in V. Klaus: *Obhajoba zapomenutých myšlenek*, Praha, Academia, 1997, str. 353; viz též „Česká republika a myšlenka evropské integrace“, *Lidové noviny*, 22. 12. 1993 a „Pád komunismu je výzvou i pro ES“, *Český deník*, 9. 6. 1993.

jasně, neboť není jisté, že evropské obyvatelstvo je nakloněno takovému přechodu od integrace k unifikaci.

3. Stejně tak v otázkách evropské bezpečnosti je možno zaznamenat odlišné priority. Zdá se, že Francie překonala teologickou debatu o jednotlivých zásluhách NATO a ZEU, přesto i nadále klade důraz na evropskou obrannou identitu, samozřejmě v rámci Aliance („evropský pilíř“). Vzhledem k této prvotní ambici zůstává otázka rozšíření NATO vedlejší záležitostí. Pro Prahu stejně tak jako pro ostatní hlavní města střední Evropy (s výjimkou Bratislavy) představuje bezpečnost hlavně a především NATO, tj. americká přítomnost na starém kontinentě, jediná důvěryhodná záruka proti našim vlastním evropským démonům. Odtud vycházejí ambice učinit z České republiky privilegovaného partnera Spojených států ve střední Evropě.⁸ Na české straně se tedy proti francouzskému voluntarismu v evropském měřítku staví pesimistické chápání evropských dějin 20. století. Přetrvává obava z návratu politiky rovnovážných mocností a pokračuje věrnost hlavním důvodům proč být součástí NATO tak, jak je kdysi zformuloval Lord Ismael: „to keep the Americans in, the Russians out and the Germans down“.

Odlišné vnímání otázek evropské bezpečnosti po skončení studené války vysvětluje, proč Praha dává přednost vstupu do NATO před vstupem do Evropské unie, zatímco v Paříži jsou priority opačné. Zároveň se tak osvětluje rozdílné chápání evropského projektu. Ten je pro Francii fundamentálně politický a pro Prahu převážně ekonomický. V očích Francouzů Češi ignorují nebo podceňují radikální novinku evropské výstavby, která již po půl století dokázala znemožnit válku mezi svými členy. Francie si nepřejí pouze „Evropu jako prostor“ (rozšíření a rozpuštění do zón volného obchodu), ale i „Evropu jako mocnost“, abychom převzali výraz prezidenta Giscarda d'Estaingna. V očích Čechů je „Evropa jako mocnost“ francouzským fantasmatem; Evropa zůstává především občanskou mocností („soft power“ podle Josepha Nye).

Uvedené pohledy na Evropu z různých úhlů, s rozmyslem zvýrazněné kontrasty, musí být relativizovány. Nejprve proto, že existují v Evropské unii samotné. To, že je takto předkládáme, je znamením, že s blížícím se okamžikem rozšíření diskuse s kandidáty na vstup čím dál více připomíná debaty mezi členy EU. Vyhnout se debatě by také znamenalo prohloubit v Evropě propast mezi elitou a veřejným míněním. Nebude možné Evropskou unii rozšířit bez vůle nebo proti vůli těchto zemí. Dále proto, že různý přístup k Evropě je dán rozdílnou poválečnou zkušeností a politickou kulturou na jedné straně země zakládající evropský projekt a na straně druhé země, která poznala sovětskou nadvládu. A nakonec proto, že ony kontrasty nesmí zastínit reálné konvergence, které existují nebo se mohou rozvinout kolem závažnosti, jež se přisuzuje národní identitě a národnímu státu (odmítnutí myšlenky jakéhosi evropského superstátu), kolem vztahu k Německu, kolem francouzsko-německého smíření skrze evropskou myšlenku jakožto možný předobraz česko-německého smíření (Weimarský trojúhelník mezi Francií, Německem a Polskem, rozšířený či adaptovaný na Českou Republiku?)

Bylo více než načase, aby debata o Evropě mezi Prahou a Paříží započala. Neodvisle na francouzských obavách Češi sami přijdou na to, že není v jejich zájmu, aby vstupovali do takové Evropy, která by se dislokovala. Navzdory překonaným euroskeptickým postojům Francouzi sami odhalí, že rozšíření Unie o ty země, které vycházejí z totalitního režimu, je výzvou k zamyšlení nad způsobem integrace a do středu pozornosti se dostane otázka demokracie. Takto chápaný francouzsko-český dialog o Evropě by umožnil přesáhnout otázku rozšíření Unie a my bychom se mohli společně tázat na to podstatné: jakou Evropu si přejeme?

⁸ A. Vondra, „Občas potřebujeme supermana“ in *Respekt* (10. - 16. 3. 1997).